

gi bir Avrupa ülkesinde rastlanmayan bir demiryolu uzunluğunu ifade eder. Avrupa'da en fazla modern otoyola sahip olan bölge de yine Almanya'dır ve otoyol yapımına ilk defa burada başlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önce Berlin'den Hamburg, Saarbrücken ve Münih'e doğru inşa edilen otoyollara savaştan sonra yenileri eklenerek uzunlukları bugün yalnız Batı Almanya'da 8000 kilometreye ulaştırılmıştır. Hava yolu ulaşımında Alman hava yolları (Lufthansa) milletlerarası bir üne sahiptir ve bu şirket Almanya içinde taşıdığı yolcu sayısından çok daha fazlasını ülkeler arası ve Atlantik aşırı hatlarda taşımaktadır. Almanya'da tarifeli sefer yapılan otuz iki havaalanı bulunmakta olup (dört tane Doğu Almanya'da) bunlar arasında en çok trafiğe sahip olanı Frankfurt ve Münih havaalanlarıdır. Sadece kuzey yönünde denize açılabilen Almanya, Elbe nehri ağzındaki haliçte kurulmuş bulunan Hamburg Limanı ile deniz ulaşımında önemli bir rol oynamakta ve bu liman Avrupa'daki limanlar arasında yüklemeye ve boşaltma faaliyetleri bakımından Rotterdam, Marsilya ve Anvers'ten sonra dördüncü sırada gelmektedir. Deniz ulaşımında Jütland yarımadasını keserek Kiel körfezinden Elbe ağzına kadar uzanan Kiel Kanalı da önemli rol oynar. Baltık denizi ile Kuzey denizi arasında yer alan 99 km. uzunluğundaki bu kanal 1895 yılında açılmış ve 1907-1914 tarihleri arasında genişletilerek büyük savaş gemilerinin geçebileceği bir duruma getirilmiştir. Başlangıçta sadece stratejik bakımdan önemli olan Kiel Kanalı, sonradan ticarî ve endüstriyel eşya taşınmasında önemli rol oynamaya başlamıştır. Halen bu kanaldan daha çok kömür, demir, kimyevî gübre ve petrol ürünleri taşımacılığında faydalanılmaktadır. Ulaşım sisteminde bunlardan başka akarsu ve kanallar üzerindeki ulaşımın da rolü önemlidir.

Dış ticaret, işlenmiş çeşitli sanayi ürünleri ve kömür satımı ile besin maddeleri alımı şeklinde özetlenebilir. Doğu ve Batı Almanya'nın ticaret yaptığı ülkeler birbirinden çok farklıdır. Doğu Almanya, başta Sovyetler Birliği olmak üzere öteki Doğu Avrupa ülkeleriyle ve biraz da Batı Almanya ile ticarî ilişkide bulunurken Batı Almanya'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkeleri daha ziyade Batı ve Orta Avrupa ülkeleriyle Amerika Birleşik Devletleri teşkil etmektedir. Türkiye'nin ihracat (% 19) ve ithalatında

(% 16) daima Batı Almanya önde gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. de Martonne, "Allemagne", *Géographie Universelle* (nşr. P. Vidal de la Blache — L. Gallois), Paris 1930, IV, 131-369; Erol Tümer-ekin, *Ağır Demir Sanayii ve Türkiyedeki Durumu*, İstanbul 1954, s. 104-110; a.mlf., *Ekonomik Coğrafya*, İstanbul 1984, s. 218, 291; a.mlf., *Ulaşım Coğrafyası*, İstanbul 1987, s. 174, 203, 245, 314, 320, 356, 363; Ali Tanoğlu, *Enerji Kaynakları*, İstanbul 1958, s. 47-50, 288; Sami Öngör, *Devletler ve Ülkeler Ansiklopedisi*, Ankara 1967, s. 6, 43, 49-51; Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1969, s. 12, 57, 58, 60, 75, 91, 105; Selami Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul 1983, II, 143-188; S. D. Brunn — J. F. Williams, *Cities of the World*, New York 1983, s. 109, 491; *The Times Atlas of the World*, London 1985, s. 62,63.

AHMET ERTEKİN

II. TARİH

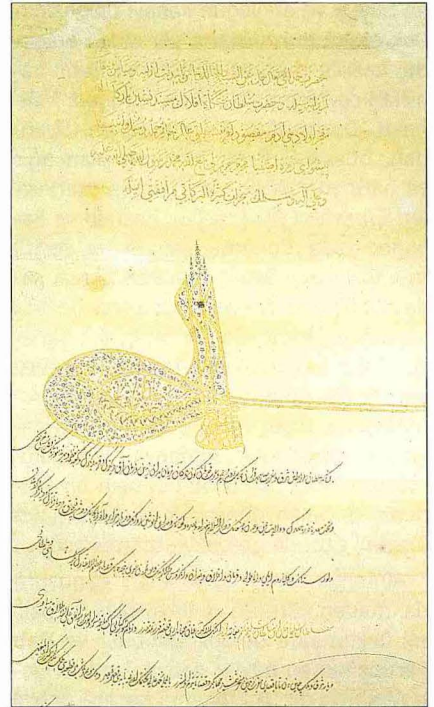
Almanya'nın tarihi, Batı Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Avrupa'ya hâkim olan Franklar'ın Karolenj hânedanı döneminde (751-911) Ren nehrinin doğu yakasında ortaya çıkan Germen prenslikleriyle başlamış ve Germenler IX. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın şekillenmesinde en önemli gücü oluşturmuşlardır. Germen prensliklerini Roma'ya bağlamak ve IV. yüzyılda Avrupa'ya ulaşan Hristiyanlığı yaymak için Frank yöneticilerin kuzeye doğru düzenledikleri seferler dinî amaçların yanında ekonomik hedeflere de yönelikti. Franklar'ın iktidar çatısı altına giren Germenler bu dönemde Hristiyanlığı kabul ettiler de daha kuzeyde bulunan halklar putperestlik inançlarını uzun süre korudular. Germenler'in yaşadığı bölgelerde ilk kiliseyi kuran kişinin Banifas (ö. 754) adlı bir Anglosakson misyoneri olduğu kabul edilir. Karolenj hânedanının en ünlü temsilcisi Charlemagne'in (ö. 814) Frank Krallığı ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde Hristiyanlık, Bavyera ve Saksonya gibi güçlü Alman prensliklerinde yayılma imkânı bulmuştur. Charlemagne'dan sonra parçalanan imparatorluğun yerinde kurulan devletlerden Almanya'yı da içine alan Doğu Frank Krallığı'nın tahtına I. Konrad'ın çıkarıldığı 911 yılı ise Almanya'nın kurulduğu tarih olarak kabul edilmektedir.

IX. yüzyılda doğmuş olan ve başlarınca geniş yetkilere sahip dukaların bulunduğu pek çok Alman dukalıklarının I. Konrad'ın birleştirmesi zor oldu. Buna rağmen Macar ve diğer kavimlerin saldırıları dukalıkların geçici olarak birleş-

melerini sağladı. I. Konrad'dan (ö. 918) sonra yönetimin Saksonlar'a geçmesiyle Almanya genişlemeye başladı. X. yüzyılın ortasında Roma'yı da ele geçiren (951) Almanlar, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu kurdular. Sırasıyla Saksonlar, Frankonya ve Hohenstaufen hânedanları imparatorluğun başına geçerek Almanlar'ı yönettiler. Kilisenin giderek güçlenmesi krallıklarla iktidar paylaşımında çatışmaların ortaya çıkmasına sebep oldu. XII ve XIII. yüzyıllarda doğuya ve güneye doğru genişlemeye başlayan Almanya Slavlar üzerinde egemenlik kurdu ve Silezya kolonileştirilerek Germenleştirildi. İtalya'ya doğru genişleme Almanya'yı papa ile çatışma noktasına getirdi.

XIII. yüzyılda Almanya'da hiçbir merkezî otorite kalmadı ve ülke karışıklıklar içinde çeşitli siyasî birimlere bölündü. Karışıklıklar sonunda güçsüz düşen ülkede çok sayıda prenslik doğdu. II. Friedrich (ö. 1250) ile son bulan Hohenstaufen hânedanından sonra karışıklıklar içerisinde öne çıkan Habsburg hânedanı iktidarı ele geçirdi. Papa X. Gregorius'un yardımıyla Almanya krallığına seçilen Habsburglu I. Otto (1273-1291), kısa za-

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Roma - Germen İmparatoru I. Ferdinand'a verdiği ahidnâme (*Die Schreiben Süleymans...* [nşr. A. C. Schandlinger], Wien 1983, belge nr. 25)

manda Avrupa'daki bazı yerleri ve prenslikleri krallığa katarak güçlü bir imparatorluk meydana getirdi. XIV. yüzyılın ortalarında doğuya ve güneye doğru genişlemeye yönelen Habsburglar'ın yönetimindeki Almanya en geniş sınırlarına ulaşırken papa ile çatışmalar da su yüzüne çıktı. III. Friedrich (1440-1493) papanın taç giydirdiği son imparator oldu. I. Maximilian (1493-1519) dağılma noktasına gelen imparatorluğu giriştiği bazı ıslahatlarla ayakta tutmaya çalıştı, fakat kendi yönetimi döneminde başlayan reform hareketleri karışıklıklara ve Protestan kilisesinin doğmasına sebep oldu.

XV. yüzyılda başlayan kiliseye yönelik eleştirileri Martin Luther (ö. 1549) ciddi bir akım haline dönüştürdü ve yayımladığı "Doksanbeş Tez"i toplumda geniş ilgi gördü. Papa tarafından aforoz edilmesine rağmen ünü giderek artan Luther'in taraftarları her türlü baskıya rağmen bağımsız olarak teşkilatlanmayı başardılar. Kuzeydeki bazı Alman derebeylerinin Luther'den yana tavır koymaları Protestanlar'ın güçlenmesinde etkili oldu. İmparator V. Karl döneminde (1519-1556) ortaya çıkan Luthercilik (Protestanlık) Alman prensliklerinin Katolik ve Protestan diye ikiye ayrılmasına sebep oldu. İmparatorun Almanya'nın kuzey ve batı taraflarındaki Protestan hükümdarları ezme politikası imparatorlukta oldukça ciddi siyasî ve dinî karışıklıklara sebep olurken 1555'te imzalanan Augsburg Din Barışı ile Protestanlığa eşit haklar tanındı ve hükümdarların kilise üzerindeki yetkileri kabul edildi.

İmparator V. Karl, bir yandan içte reform hareketleriyle ve dinî-siyasî bölünmelerle uğraşırken öte yandan dıştan gelen Osmanlı tehdidine karşı koymaya çalıştı. Aslında Türkler'le Almanlar arasında ilk doğrudan ilişkiler Haçlı seferleri ve Niğbolu Savaşı (1396) ile gerçekleşmişse de Alman İmparatorluğu'nun Türkler üzerindeki asıl ilgisi Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u alarak Bizans İmparatorluğu'na son vermesi ve bu tarihten itibaren Türkler'in Avrupa'da devamlı ilerlemeleriyle başlar. Önceleri pek ciddiye alınmayan Türk ilerlemesinin 1476-1477'de İtalya sahillerine kadar ulaşması ve Almanlar'ın Türkler'le doğrudan temas haline gelmeleri endişe ve şüphe ile karşılanmıştır. Ardından Türkler'le yapılan savaşlarda alınan yenilgiler ve bölünmeler, dinî motiflerle süslenen bir Türk düşmanlığının gelişmesinde etkili

olmuş ve Luther bile Türkler'den "Tanrı'nın gazabı bir millet" olarak söz etmiştir.

XVI. yüzyılda Türk ilerlemesi reform hareketlerinin yanında en önemli ikinci mesele haline geldi. Mohaç Savaşı'nda (1526) Macaristan ve Bohemya Kralı II. Lüdwing, savaşı ve hayatını kaybederken Kanûnî'nin ordusu ilk defa Viyana'ya ulaştı (1529) ve I. Ferdinand'ı zor durumda bıraktı. Habsburglular'ın elindeki Orta Macaristan'ın Kanûnî döneminde fethedilerek bir Osmanlı eyaleti (Erdel) haline getirilmesi ve yeni yayılmalarda buranın bir üs halinde kullanılabileceği hususu Almanya'da büyük bir endişe yarattı.

Hükümdarlara kendi vatandaşlarının dinini belirleme hakkını tanıyan Augsburg Din Barışı'nı imzalamak zorunda kalan V. Karl, Osmanlı-Türk yayılması ve reform hareketlerinin yol açtığı sıkıntılara dayanamayarak 1556'da imparatorluk tahtından çekilmek zorunda kalınca imparatorluk ikiye bölündü. İspanya kısmı oğlu II. Philipp'e, Almanya kısmı da kardeşi I. Ferdinand'a kaldı. I. Ferdinand (1556-1564) ve oğlu II. Maximilian (1564-1576) Avrupada'ki Türk yayılmasını durdurmaya çalıştılar. İslâmiyet'e ve Protestanlığa karşı şiddetli bir mücadele sürdüren I. Ferdinand, 1562'de Osmanlı Devleti ile, padişaha yıllık haraç ödemek ve Transilvanya'da rakip Janos Szapolyai hânedanını tanımak şartıyla sekiz yıllık bir mütareke imzaladı.

İmparator II. Rudolf'un (1576-1612) Protestanlığa karşı tavır alarak Katolikliği güçlendirmeye çalışması Almanya'yı yeniden iç çatışmalara sürükledi. XVI. yüzyılda Almanya'da Protestanlar'a karşı sindirme ve kıyım devam ederken Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan Macaristan'da Protestanlar büyük bir serbestlik içinde ve hür ortamda yaşama ve dinlerini yayma imkânı buluyorlardı. Dinî çatışmalar imparatorlukta Protestan Birliği (1608) ile Katolik Birliği'nin (1609) kurulmasına yol açtı. II. Rudolf Bohemyalılar'a yeniden din serbestliği verdiyse de (1609) kendisinden sonra imparator olan Matthias'ın (1612-1619) bu hakkı geri almak istemesi Otuz yıl savaşlarının (1618-1648) çıkmasına sebep oldu. Bohemyalı Protestanlar'ı ezmek için başlatılan Otuz yıl savaşları, Almanya'yı baştan sona harabeye çevirdi, ülkenin her yanı maddî ve fikrî bakımdan zayıf düştü, neredeyse imparatorluk dağılma noktasına geldi. Savaşları sona er-

diren Vestfalya Barışı (1648) ile Protestanlar'a dinî haklar tanınırken toprak bakımından 1618'deki sınırlara döndü ve Almanya 300'e yakın bölge devletine bölündü. Otuz yıl savaşlarını takip eden yıllarda, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun etkisinin azalması ve özellikle Ren nehrinin batı yakasında bağımsız hareket eden çok sayıda prensliğin ortaya çıkması sebebiyle imparatorluk şekilden ibaret bir hal aldı.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanya'da siyasî hayatı ele alan bölge devletleri arasında Brandenburg - Prusya Prensliği ile Habsburglar'ın elindeki Avusturya sivrilmeye başladılar ve zamanla Avrupa'nın en güçlü devletleri haline geldiler. Alman devletleri içinde tacın sahibi Avusturya'ya karşı bir rakip olarak gelişecek olan Brandenburg-Prusya Prensliği, Hohenzollern hânedanı yönetiminde bir Protestan güç olarak kuvvetlendi ve genişledi.

Osmanlı yayılmasını durdurmayı ve Macaristan yönünde genişlemeyi en önemli mesele olarak gören Habsburglar, Viyana'ya kadar gelen (1683) Türk yayılmasını durdurmak için Avrupa devletleriyle ittifak yapmayı başardılar. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Lehistan, Rusya ve Venedik Cumhuriyeti papanın teşvikiyle Kutsal İttifak'ı (Heilige Liga) kurdular (1684). Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisiyle neticelenen savaşlar sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması (1699) ve Macaristan'ın boşaltılması Kutsal İttifak'ın başarıları oldu. Habsburg Almanyası XVIII. yüzyılda genişlemesini sürdürerek Rastatt Antlaşması (1714) ile Belçika, Milano ve Napoli'yi kazanarak Avrupa'nın en güçlü devleti haline geldiyse de kuzeydeki Brandenburg-Prusya da giderek güçlendi ve Hohenzollernler'le Habsburglar çatışma durumuna geldiler. Müttefiki Venedik Cumhuriyeti ile birlikte Osmanlı Devleti'yle savaşan Habsburglu imparator VI. Karl (1711-1740), Pasarofça Antlaşması'yla (1718) Macaristan ve Sırbistan'ın büyük bir kısmını ele geçirdiyse de Belgrad Antlaşması (1739) ile geri vermek zorunda kaldı.

XVIII. yüzyılın başında Brandenburg elektör prensi III. Friedrich von Brandenburg kendini I. Friedrich adıyla Prusya kralı olarak ilân etmekle (1701), Alman dünyasında bir dönüm noktası olarak Avusturya - Prusya rekabeti başladı. Roma-Germen İmparatorluğu'ndan giderek uzaklaşan Prusya, askerî bakımdan hızla güçlenerek Habsburglar'ın nüfuz alanın-

daki Macaristan ile münasebetlerini geliştirmenin yanında Avusturya'nın düşmanlarıyla yakınlaşmaya gayret etti. I. Friedrich Wilhelm'in (1713-1740), Osmanlı Sultanı III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya bir mektup göndererek diplomatik ilişki kurmanın yollarını araması Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni kazanma amacına yönelik bir politika idi. İmparator VI. Karl'ın ölümü üzerine taç giyen Maria Theresia (1740-1780) ile aynı tarihte Prusya Kralı'na gelen II. Friedrich (1740-1786) zamanında patlak veren Yedi yıl savaşları (1756-1763) Prusya'nın üstünlüğünü ortaya koydu ve bu savaşlar sonunda Prusya Avrupa'nın büyük devletleri arasında katıldı. Alman birliğinin kurulduğu tarihe kadar Avusturya ve Prusya'nın Alman dünyası üzerinde egemenlik kurma rekabeti devam etti. Her iki devlet de mevcut milletlerarası sistem çerçevesinde ittifaklar kurmaya çalıştılar. Theresia Prusya'yı kuskaca almak amacıyla Rusya ve Fransa ile ilişkilerini geliştirirken II. Friedrich de (Büyük Friedrich) İngiltere ve Osmanlı Devleti'yle ittifak yapma imkânlarını aradı. İstanbul ile ilişkileri geliştirmek isteyen II. Friedrich, ilk Prusya elçisinin gönderilmesine kadar (1755) bu politikasını gizli tuttu. 1756-1762 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Prusya arasında görülen yoğun ilişkiler Prusya'nın şiddetle istemesine rağmen bir savunma ittifakına dönüşmemişse de 22 Mart 1761'de iki devlet arasında imzalanan sekiz maddelik bir dostluk ve ticaret antlaşması ile Osmanlı-Prusya ilişkileri resmen başlamış oldu. Bu antlaşmanın gerçekleştirilmesinde II. Friedrich adına görüşmeleri yürüten Karl Adolf von Rexin (Gottfried Fabian Haude) "orta elçi" olarak İstanbul'a tayin edilirken Ahmed Resmî Efendi de ilk elçi olarak Berlin'e gönderildi (1763).

1765 yılına kadar Prusya'nın Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması imzalamaya arzusu gerçekleşmedi ve biraz da Yedi yıl savaşlarının sona ermesi sebebiyle bu teşebbüs unutuldu. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulan Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve Rusya'nın yükselmesi, Prusya'yı Rusya ile ilişkileri geliştirmeye götürürken diğer yandan Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile olan savaşlarda Prusya'nın ittifakını aramaya itmiştir. Daha önce Prusya Osmanlı Devleti ile bir ittifak peşinde koşarken şimdi Osmanlı Devleti Prusya ile ittifak yapma-

nın yollarını arıyordu. II. Friedrich'in yerine geçen II. Friedrich Wilhelm'in (1786-1797) Osmanlı Devleti ile ittifaka olumlu bakması ve 1789'da iktidara gelen III. Selim'in bizzat ittifak taraftarı olması, 1790'da Osmanlı-Prusya ittifakı'nın imzalanmasında etkili oldu. Osmanlı Devleti'nin bir Hristiyan devletle imzaladığı ilk savunma ittifakı olan bu antlaşma ile tarafların yükledikleri sorumluluklar gerçekçi olmadığından ittifak işlememiş ve olumlu sonuçlar vermemiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da patlak veren ve bütün Avrupa'yı ciddi şekilde etkileyen ihtilâl Almanya'ya fazlasıyla tesir etti. Fransa'da kral ve kraliçenin idamı ile ihtilâl bütün Avrupa krallarını, hânedanları ve yerleşik düzeni tehdit ederek kıtada savaşların başlamasına yol açtı. Napolyon'un Avrupa'nın siyasi haritasını yeniden çizmek için giriştiği faaliyetler Almanya'yı da etkiledi. Ren nehrinin batı yakası Fransa'nın eli-

ne geçerken (1793) Prusya ve Avusturya Napolyon'un başarılarını tanımaya mecbur oldular. Fransa'nın desteği ile on altı Alman prensliği Ren Konfederasyonu'nu oluşturdu (1806) ve Napolyon'un koruyuculuğunu üstlendiği bu konfederasyon Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'ndan ayrılmak zorunda kaldı. Böylece 1000 yıllık Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tarihi karışmış oldu. Ren Konfederasyonu dışında kalan Prusya, bölgedeki nüfuzunu giderek artıran Fransa'ya savaş açmak zorunda kaldı, fakat yenilmekten de kurtulamadı. Fransa ile Rusya arasında imzalanan Tilzit Antlaşması (9 Temmuz 1807) ile Prusya topraklarının yarısını kaybetti.

Üst üste yenilgiler ve on yıl kadar devam eden Fransız nüfuzu, Prusya'da milliyetçi duyguların uyanıp gelişmesine ve toplumun derlenip toparlanmasına vesile oldu. Napolyon'un Büyük Rus Seferi-

III. Selim'in
II. Friedrich
Wilhelm'e
gönderdiği
nâme-i
hümâyûn
(TSMA,
nr. 4055)

ri'nde ağır bir hezimete uğraması (1812), Almanlar'ın bağımsızlık çabalarını kamçıladı ve başta Prusya olmak üzere bütün Almanya'nın ayaklanarak başlattığı kurtuluş savaşı (1813-1815) başarı ile sonuçlanarak Almanya bağımsızlığını kazandı. Fransa'nın Ren nehrine kadar geçilmesi ile Ren Konfederasyonu çöktü (1813). Napolyon'un Waterloo'da kesin yenilgiye uğratılması (1814) ile de Avrupa'daki Fransız hegemonyası son buldu. 1815'te toplanan Viyana Kongresi Avusturya ve Prusya'nın yanı sıra büyüklükleri farklı otuz dokuz devletten ibaret bir Almanya Konfederasyonu'nu kurarak bu birliğin anayasasını da belirledi. Buna göre tam bağımsızlıkları ayrı ayrı tanınmış olan Alman devletleri zarfı bir bağla birbirine bağlı bulundukları konfederasyon içinde toplanmışlardı.

Alman Konfederasyonu'nda Fransız İhtilâlî'nin getirdiği hürriyetçi ve milliyetçi akımları önlemek ve etkisiz hale getirmek için, birliğin lideri rolünü oynayan Avusturya Başbakanı Metternich'in (ö. 1859) uyguladığı sıkı sansür ve baskıya dayalı politikası, liberal düşüncelerin gelişmesini önlemeye yetmemiş ve konfederasyon içerisindeki devletlerin çoğunda meşrutî yönetimlerin kurulması mümkün olmuştur. Liberal akımlar karşısında mevcut durumu ve monarşi sistemlerini korumak amacıyla kurulan Kutusal İttifak'a (Eylül 1815) hem Prusya hem de Avusturya katılmışlardır.

1834'te Alman Konfederasyonu devletleri arasında Prusya'nın önderliğinde bir gümrük birliğinin (Zollverein) kurulması, Alman millî birliği yönünde atılmış en önemli adım olmanın yanında ekonomik entegrasyonun ilk örneği ve Avusturya-Prusya rekabetini hızlandıran bir gelişme oldu. 1848-1849 yıllarında Avrupa'da ve Alman Konfederasyonu'nda patlak veren liberal ayaklanma ve ihtilaller konfederasyona bağlı devletlerdeki yönetimleri zor durumda bırakırken Alman millî birliğinin kurulmasını da geciktirdi. Zollverein devletlerinde gümrük birliği sayesinde hızlı bir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle Prusya, konfederasyon içerisinde sivrildi ve Avusturya'dan giderek uzaklaştı. 1862'de Prusya'da iktidara gelen Otto von Bismarck (1862-1889), İtalya'da olduğu gibi Almanya'da da bir siyasî birliğin kurulması yönünde ciddi gayretler gösterdi ve bir asırdır devam eden Viyana-Berlin rekabeti Bismarck yönetimindeki Prusya'nın Avusturya'yı yenilgiye uğrat-

masıyla son bularak (1866) Alman Konfederasyonu dağıldı. Böylece Avusturya'nın Alman dünyasında söz sahibi olmasına son verilerek Prusya'nın liderliğinde bir Kuzey Almanya Konfederasyonu (1866-1878) doğdu ve Alman devletleri arasında Prusya iyice güçlendi. Fransa'yı 1870-1871 savaşında yenilgiye uğratarak Paris'e kadar ilerleyen güçlü Prusya, Alman birliğinin kurulmasına engel teşkil eden bütün unsurları ortadan kaldırmış oldu. Güneydeki devletlerin de Kuzey Almanya Konfederasyonu'na katılmalarıyla Hohenzollern'lerin liderliğinde güçlü bir imparatorluğun teşekkülü için gerekli temel şartlar tamamlanarak Alman İmparatorluğu kuruldu ve Prusya Kralı I. Wilhelm (1861-1888) Alman imparatoru ilan edildi (18 Ocak 1871). Alman birliğinin kurulmasıyla Avrupa'da altüst olan siyasî dengeler yeni şekiller kazandı. Prusya karşısında yarışı kaybeden Avusturya Alman dünyasından uzaklaştı ve Macarlar'la uzlaşarak "çifte monarşi" adı verilen yeni bir sistemle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu kurdu (1867-1918). Artık Alman dünyasının temsilciliğini tek başına üstlenen Alman İmparatorluğu için yeni bir dönem başlamış oldu.

Alman birliğinin kurulmasına kadar Osmanlı Devleti ile Alman devletleri arasında siyasî, ticarî ve kültürel alanlarda çeşitli düzeylerde ilişkiler kurulmuş ve sürdürülmüştür. Prusya ile XVIII. yüzyılda kurulan ve yüzyılın sonlarında bir ittifak anlaşmasına kadar varan ilişkiler XIX. yüzyılda da devam etti. 1761'de imzalanan dostluk ve ticaret anlaşması 1790'da elli yıllık bir süre için uzatıldı. 1840 yılında Zollverein adına Prusya ile, 1838'de İngiltere ile yapılan ticaret anlaşmasını örnek alan yeni bir muahede yapıldı ve bununla Zollverein'e dahil tüccarlar da "en çok müsaadeye mazhar yerli tüccar" niteliği kazandılar. Fakat bunun Osmanlı-Alman ticaret ilişkilerinin gelişmesinde fazla bir etkisi olmadı. Zira bu yıllarda Osmanlı limanları ile Almanya arasında doğrudan ticarî eşya taşıyacak şirketler yoktu. Ayrıca hem Prusya Yakındoğu'ya fazla ilgi göstermiyordu, hem de İngiliz ve Fransız mâmulileriyle rekabet şansına sahip değildi. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ve Alman limanları arasında iş yapan taşımacılık şirketlerinin kurulmasıyla ticarî ilişkilerde önemli bir gelişme görüldü. 20 Mart 1862'de Zollverein'e bağlı Alman devletleriyle Osmanlı Devleti arasında yapılan ve 1840 tarihli muahedeyi

tâdil ederek yenileyen yeni ticaret anlaşmasının etkisi 1880'den itibaren Alman ticaret kurumlarının Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlamasıyla ortaya çıktı. 1870'lere kadar Osmanlı-Alman ticaret hacmi düşük kalmış olup Osmanlı pazarları İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan mallarının etkisi altında idi ve Alman mallarının bu ülkelerin mallarıyla rekabet imkânı yoktu. Alman devletlerinden dolayı yollarla kumaş, porsele eşya, oyuncak ve hırdavat ithal edilirken pamuk, ipek, yün, deri ve mâmulleri, halı, kıymetli taşlar, boya ve yağlı tohumlar gibi ürünler de ihraç ediliyordu.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Prusya militarizmine hayranlıkla bakan Osmanlı Devleti, askerî alanda bu ülke ile ilişkileri geliştirmek istemiş ve bununla ilgili olarak 1790 Osmanlı-Prusya İttifakı imzalanmıştı. 1870 yılına kadar Osmanlı ordusunun eğitimi ve donatımı konusunda Fransızlar'ın büyük bir nüfuzu bulunmakla birlikte, III. Selim'in arzusu üzerine 1798'de Prusyalı Albay von Goetze ordu birliklerini denetledi. Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesinde büyük bir yere sahip olan Helmuth von Moltke ve heyetinde bulunan subaylar Osmanlı ordusunda görev yaptılar (1835-1839). Moltke, Osmanlı ülkesini sadece bir asker olarak değil bir iktisatçı olarak da inceledi ve Alman milletin ilgisini Yakındoğu'ya çekmeyi başardı.

Yunanistan'ın XIX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nden ayrılmasından sonra Prusya ve Avusturya'da Türkler'i ve Osmanlı Devleti'ni konu alan çeşitli yayınların yapılması Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Doğuya açılma Prusya'ya göre daha atak davranan Avusturya'nın üç temsilcisi Türk-Alman ilişkilerinde önemli yere sahiptiler. İstanbul'a diplomatik bir görevle gelen Josef von Hammer-Purgstall (ö. 1856), yazdığı Osmanlı tarihi ve diğer kitaplarıyla, Türkiye'yi ve Levant'ı (Doğu Akdeniz) dolaşan diplomat Anton von Prokesch-Osten (ö. 1876), altı ciltlik gezi hatıralarıyla (*Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient*, Wien 1830-1832) ve Seyyah Jacob Philipp Fallmerayer (ö. 1861) Anadolu seyahat tasvirleriyle (*Anatolische Reisebilder*, Wien 1845) Alman kamuoyunun Yakındoğu hakkında bilgi edinmelerinde önemli rol oynamışlardır.

Alman birliğinin kurulmasında büyük emeği geçen Bismarck, dış politika ala-

ALMANYA

nında yenilgiye uğrattığı Fransa'nın intikam almasını önlemek amacıyla bu ülkeyi yalnız bırakmak için Avrupa devletleriyle ittifaklara yöneldi. 1872'de Rusya ve Avusturya-Macaristan ile I. Üç İmparatorlar İttifakı'nı kurdu. Bu ittifak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam etti. Savaşın sona toplanan Berlin Kongresi'nde Rusya'nın savaşta Balkanlar'da kazandığı üstünlüğün belgelenmemesi ve Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında baş gösteren anlaşmazlık bu ittifakın sonunu getirdi. Avrupa'da Almanya'yı güvenli bir ortam içerisinde üstün duruma getirmeye çalışan Bismarck, Avusturya-Macaristan ile yeni bir savunma ittifakı yaptı (1879) ve Rusya'nın bu ikili savunma ittifakına yeniden dahil olmasıyla II. Üç İmparatorlar İttifakı kuruldu (1881). İmzalanan ittifak antlaşmasına göre Avrupa'da barışın sağlanması amaçlanıyordu. Bu ittifak da Balkanlar ve özellikle Bulgaristan üzerinde Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın nüfuz kurma yarışı ve rekabetleri sebebiyle uzun ömürlü olmadı ve 1886'da dağıldı. Bismarck bir

yandan II. Üç İmparatorlar İttifakı'nı kurarken diğer taraftan Avusturya-Macaristan ve İtalya ile Üçlü İttifak'ı imzalayarak (1882) Almanya'yı Avrupa'da üstün duruma getirmeye çalıştı. Bu yıllarda Fransa ve İngiltere'nin Afrika ve Asya'da sömürgeler sebebiyle çatışma halinde olmaları, Almanya'nın rahat hareket etmesine imkân veriyordu. İttifaklarla Avusturya - Macaristan, Rusya ve İtalya'yı kendi yanına çekmeyi başaran Bismarck Almanyası Avrupa'da hızla güçlendi. Rusya'yı kendi yanında tutmak için 1887'de imzalanan Alman-Rus Garanti Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ni feda eden Bismarck, Rusya'nın Boğazlar'da üstünlük kurmasını kabul etti. İmparatorluğun güvenliği ve Avrupa'da barışın sağlanması için bir ittifaklar zinciri meydana getiren Bismarck, genç imparator II. Wilhelm'in (1888-1918) takip etmek istediği dünyaya açılma politikasına ters düştüğü için görevinden ayrılmak zorunda kaldığı 1890'da Almanya Avrupa'da artık kesin bir üstünlük kazanmış bulunuyordu.

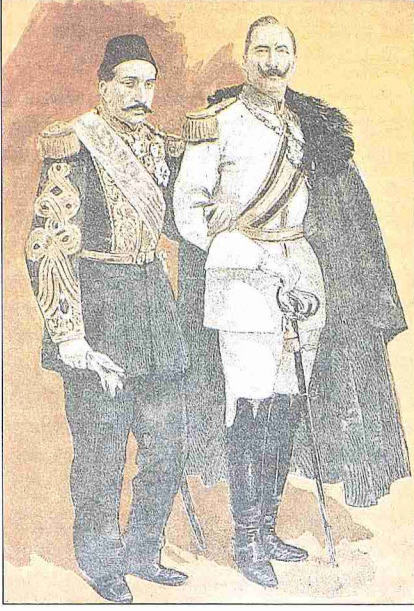
Bismarck'ın ayrılmasından sonra iktidarın dizginlerini ele geçiren II. Wilhelm,

bir dünya politikası (Weltpolitik) takip etmek gerektiğine inanıyordu. Bu sebeple Almanya'nın Avrupa'da kazandığı üstünlüğün yanı sıra dünyada da üstünlük için çalıştı. İngiltere ve Fransa gibi emperyalist (yayılmacı), sömürgeci bir politikaya yönelerek Afrika ve Asya'da sömürgeler edindi. Çin'de Kiao Çeu ele geçirildi (1897), Karoline ve Mariana adaları İspanya'dan satın alındı (1899). Afrika'da Togo, Kamerun ve Güneybatı Afrika'ya yerleşildi. Özellikle denizlerde büyük bir üstünlük kazanıldı. II. Wilhelm'in takip ettiği politika İngiltere, Fransa ve Üçlü İttifak'tan ayrılan Rusya'nın Üçlü İtilâf'ı kurmalarına sebep oldu ve böylece bir yandan Alman üstünlüğü dengelenirken diğer yandan Avrupa'da oluşan iki blok arasında başlayan mücadele I. Dünya Savaşı'na giden yolu araladı. Ülkesini hızla sanayileştiren II. Wilhelm, Alman yayılma alanı olarak Osmanlı Devleti'ni ve Anadolu'yu görüyordu. Hızlı bir gelişme içerisinde bulunan Alman sanayiine ham madde temin etmek ve yeni pazarlar bulmak için henüz sömürgeleştirilmemiş zengin ham madde ve kalabalık bir nüfusa sahip Osmanlı Devleti en uygun bir ülke idi. Ayrıca Osmanlı Devleti açısından da Almanya ile iş birliğine gitmek mâkul ve mantıklı bir politika olarak görünüyordu. II. Abdülhamid ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki taleplerini Almanya ile dengelemek istiyordu. İdeolojik ortam ve siyasî yapılarla beklentiler arasındaki paralellikler de Osmanlı Alman ilişkilerinin gelişmesinde olumlu rol oynadı.

Berlin Konferansı'ndan sonra Osmanlı Devleti üzerinde giderek ağırlığını hissettiren Almanya'dan askerî ve mülkî memurlar getirilerek Osmanlı ordusunda ve yönetiminde ıslahat teşebbüsleri çerçevesinde istihdam edildi. İlki 1883'te Türkiye'ye gelen Alman görevlilerin sayısı her geçen gün artarak 1919'da ülkelerine döndüklerinde 25.000'e ulaşmıştır. Bismarck zamanında Alman-Rus ilişkilerinin gölgesinde kalan Osmanlı-Alman ilişkileri, II. Wilhelm'le birlikte hızla gelişti. 1889'da II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti, ilişkilerin gelişmesi yönünde etkili oldu. Osmanlı ordusunda istihdam edilen Alman subayları, ordunun Alman silâhlarıyla donatılması için Krupp, Mauser ve Löwe gibi fabrikalara çok miktarda silâh siparişinin yapılmasını sağladılar. Özellikle Cormer von der Goltz Paşa silah siparişleri konusunda çok etkili oldu.

XIX. yüzyılın başından I. Dünya Savaşı sonuna kadar Almanya'daki siyasî gelişmeleri gösteren harita

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti sırasında Sultan II. Abdülhamid ile birlikte çizilmiş bir resmi (L'illustration, 22 Octobre 1898)

Osmanlı-Alman ticaretinin gelişmesi, iki ülke arasında doğrudan taşımacılık yapacak Deutsche Levante Linie (1889), Export-Verband (1890), Deutsche-Orientalische Exportgesellschaft (1899) ve Deutsche Palaestina Bank (1899) gibi şirketlerin kurulması ile sağlandı. Alman hükümeti ve ticaret çevrelerinin desteğini kazanan bu şirketler kısa zamanda faaliyetlerini geniş bir alana yaydılar ve Yakındoğu'da pek çok limana doğrudan seferler düzenlediler. Hamburg üzerinden Osmanlı Devleti'ne yapılan ithalat ve ihracatta önemli artışlar sağlandı. Osmanlı Devleti'nin ithal ettiği mallar arasında, Anadolu demiryollarının inşaa ve işletme imtiyazını alan Deutsche Bank'ın demiryolu inşaat malzemesi ile silâh önemli yer tutuyordu.

1888 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya topraklarındaki demiryolları Fransız, İngiliz ve bir ölçüde Avusturya-Macaristan sermayesinin hâkimiyetinde iken, bu tarihten itibaren Deutsche Bank'ın Osmanlı hükümetinden kopardığı imtiyazlar ve yaptığı hamle ile Alman finans çevrelerinin eline geçti. 4 Ekim 1888'de imzalanan imtiyaz sözleşmesiyle Deutsche Bank, işletmeye açılmış bulunan Haydarpaşa-İzmit hattının işletme hakkını, Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşacak İzmit-Ankara hattının

inşaa ve işletme imtiyazını, Bursa ve Kütahya yan hatlarının inşaa hakkını, Haydarpaşa-Ankara hattı boyunca 20 km. enindeki bir şerit dahilinde kalan toplam altı zenginliklerin çıkarılması ve orman kesme imtiyazlarını elde etti. Bu tarihten itibaren Alman emperyalizminin ve sömürge politikasının Anadolu'da ve Yakındoğu'daki uygulama aracı, Alman yönetiminin tamamen desteklediği Deutsche Bank oldu.

Yakındoğu'nun hâkimi olmak isteyen Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 sonbaharındaki İstanbul-Kudüs ziyareti Osmanlı-Alman siyasi yakınlaşmasında önemli bir dönüm noktası teşkil etti. Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun daha da ağırlaşmasına sebep oldu. 18 Ekim'de İstanbul'a varan kayser, 25 Ekim'de Hayfa'da, 29 Ekim'de de Kudüs'teydi. Burada Katolik ve Protestan ruhanî reisleri ve misyon şefleriyle görüştü. Ağlama duvarını, Rum kilisesini ve Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etti. Zeytindağ'ında bir Alman kilisesini açtıktan sonra Beyrut ve Şam'a geçti. Burada yaptığı bir konuşmada kendini "300 milyon müslümanın dostu" ilân etti. Bu, milletlerarası sistem içerisinde en çok müslüman sömürgelere sahip İngiltere'ye karşı bir tavrın ifadesi anlamını taşıyordu. Kayser II. Wilhelm, sömürgelerdeki müslümanlara sempatiyle bakıyor ve İngiliz emperyalizmi karşısında ciddi bir güç olduğunu duyuruyordu. II. Wilhelm, Osmanlı Protestanları'nın koruyucusu rolünü bu gezi sonunda üstlendi. Özellikle Filistin'de Alman kolonilerinin kurulması ve sosyal tesislerin giderek artması kayserin bu gezisinden sonra oldu. Kudüs'te faaliyet gösteren Kudüs Birliği (Jerusalem-Verein), Protestan Birliği (Evangelischer Bund), Alman Doğu Misyonerleri Birliği

(Deutsche Orient Mission) gibi cemiyetler Alman dışişlerinin desteğiyle bilhassa 1890'dan itibaren Protestanlığı ve Alman nüfuzunu bölgede yaymaya hız verdiler.

II. Wilhelm'in bu gezisinin en önemli sonucu, Alman iş adamları ile tüccarlarına yarattığı yeni iş imkânları ve bu çerçevede Anadolu demiryollarının Bağdat'a ve oradan da Basra'ya kadar uzatılması ve Köstence-İstanbul telgraf hattının inşaat imtiyazı ile ticarî ilişkilerin daha da artırılmasını elde etmesidir. 5 Mart 1903 tarihinde imzalanan Bağdat Demiryolu Antlaşması ile Almanya'nın Ankara'dan Bağdat-Basra'ya kadar uzanacak bir demiryolunun inşaa ve işletme imtiyazını alması, milletlerarası sistem içerisinde İngiltere ile ciddi bir bunalıma yol açtı. İngiltere bu yolun Basra'ya kadar uzanmasını Hindistan sömürgesi için ciddi bir tehlike olarak görüyor ve Almanya'nın Basra körfezinde üstünlük kurmasından endişe ediyordu. Bunun üzerine Almanya İngiltere'ye Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmayacağı garantisini vermek zorunda kaldı. Bu yol sayesinde Osmanlı ürünlerinin Avrupa'ya daha kolay ulaşması hususu Rusya'nın da tepkisine sebep oldu.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da gelişen pancermenizm akımı Alman emperyalizminin Yakındoğu'daki yayılmasında etkili oldu. 1890'da kurulan Alldeutsche Verband (Pancermen Birliği) taraftarları Türkiye'yi kendi hayat sahalarında görüyor ve Anadolu'ya Alman göçmenlerinin yerleştirilmesini savunuyorlardı. Bu yıllarda Almanya'da hızla artan nüfusun Anadolu ve Mezopotamya'ya yerleştirilerek koloniler kurulması ve bu yolla Osmanlı Devleti'nin sömürgeleştirilmesi amacına yönelik faaliyetler Almanya'nın emperyalist ve sö-

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Eyüp Sultan'ı ziyareti (İÜ Ktp., nr. 90483)

mürgeci politikalarını ortaya koyuyordu. Kısa zamanda Filistin, vakıflar, okullar, yardım dernekleri, tarım kooperatifleri ve kolonilerle Almanlar'ın hâkim oldukları bir ülke haline geldi. XIX. yüzyılın sonlarında Filistin'deki Alman kolonilerinin sayısı otuz ikiye yükselmiştir. Buraya yerleşenlerin çoğunun Alman yahudisi olmaları, XX. yüzyılda Filistin meselesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

II. Meşrutiyet'e (1908) kadar iyi giden Alman-Osmanlı ilişkileri, İttihat ve Terakki yönetiminin İngiltere ve Fransa'ya yanaşması, Almanya'nın Bosna ve Hersek'i işgal eden Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alması sebebiyle kısa süre bir duraklama dönemine girdi. İngiltere ve Fransa'nın İttihat ve Terakki yönetiminin taleplerine olumlu cevap vermemesi üzerine de kısa bir zaman sonra eskisinden daha hızlı bir şekilde gelişme kaydetti. Deutsche Bank, hazineyi ihtiyacı olan parayı Osmanlı yönetimine vermekte tereddüt etmedi. Orduda görev verilme üzere General Liman von Sanders başkanlığında bir Alman subay grubu getirildi ve ordunun en üst makamlarında görevlendirildi. Kültürel bakımdan ilişkiler arttırıldı. Bu dönemde pantürkist fikirlerin gelişmesinde Almanya'nın önemli bir katkısı oldu. İttihat ve Terakki yönetimine hâkim olan Enver, Cemal ve Talât Paşa üçlüsü sayesinde Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzu iyice arttı ve 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı'nda Almanya Osmanlı Devleti'nin kendi saflarında savaşa girmesini sağladı. 2 Ağustos 1914'te iki devlet arasında imzalanan gizli bir antlaşma ile Osmanlı Devleti savaşa girdi. Savaşta silâh arkadaşlığı eğitim, kültür ve ticaret alanına da yansdı. Savaş yıllarında Berlin'de çok sayıda Türk öğ-

rencisi olduğu gibi pek çok ünlü kişi de bu şehri ziyaret etmiştir. İstiklâl Marşı şairi Mehmed Âkif de Mart 1915'te Berlin'i ziyaret etmiş ve burada gördüklerini "Berlin Hâtıraları" adlı şiirinde anlatmıştır.

I. Dünya Savaşı, aynı cephede savaşa katılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu oldu. 3 Mart 1918'de Ruslar'la Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak Batı'ya yönelen Almanya, Amerika Birleşik Devletleri'nin de İtilâf devletleri safında savaşa girmesi üzerine, giriştiği büyük bir taarruzda başarısız olunca barış istemek zorunda kaldı ve 11 Kasım 1918'de oldukça ağır şartlar ihtiva eden Campiegne Mütarekesi'ni imzalayarak savaşı bitirdi. Müttefikleri Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918), Avusturya-Macaristan da Villa Giusti Mütarekesi (3 Kasım 1918) ile savaşa son vermişlerdir.

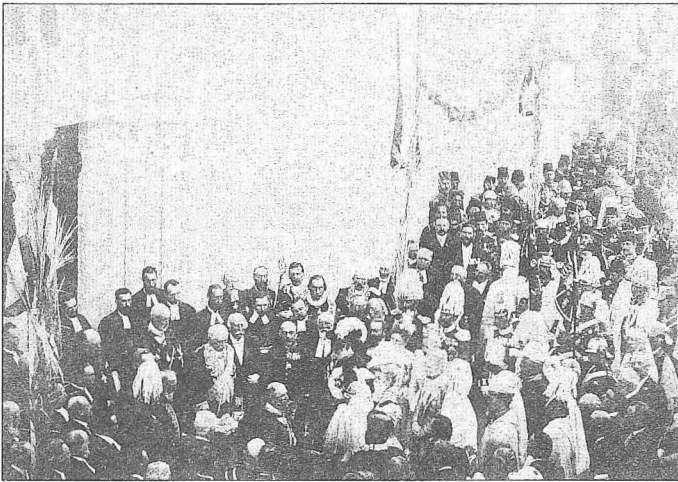
Almanya'nın savaşta yenilmesi ülke içinde çeşitli siyasî karışıklıkların çıkmasına yol açarken tahttan feragat etmek zorunda kalan (9 Kasım 1918) Kayser II. Wilhelm Hollanda'ya sığındı ve böylece Almanya'da imparatorluk rejimi son buldu. Aynı gün Alman Cumhuriyeti ilân edildi. Savaşta sonra Almanya'da yaşanan karışıklıklar ve ihtilâl teşebbüsleri arasında 6 Ocak 1919 tarihinde Weimar'da toplanan ve çoğunluğunu sosyal demokratların teşkil ettiği Millî Meclis, Friedrich Ebert'i cumhurbaşkanı seçti (11 Şubat 1919). Almanya'nın İtilâf devletleriyle imzaladığı Versailles Barış Antlaşması (28 Haziran 1919) meclis tarafından onaylandı (9 Temmuz 1919). Bu meclisin en önemli işi olarak hazırlanan yeni anayasa (Weimar Anayasası) 31 Temmuz'da kabul edilip 11 Ağustos'ta yayımlanarak

yürürlüğe girdi ve böylece Hitler'in iktidarı ele aldığı 1933'e kadar sürecek olan Weimar dönemi başlamış oldu.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Almanya'daki siyasî gelişmeleri, bir bakıma Versailles Barış Antlaşması'nın Almanya'nın aleyhine ve İtilâf devletlerinin lehine olan ağır hükümleri belirlemiştir. Bu antlaşma ile Almanya, elindeki sömürgelerin hepsini ve Avrupa'daki bazı topraklarını kaybetmesi yanında ağır savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştır. Ayrıca Ren bölgesi tamamen askerden arındırıldığı gibi Almanya ciddi bir şekilde silâhsızlandırılmış, malî, ticarî ve ekonomik sınırlamalar getirilmiştir. Versailles Barış Antlaşması'nın fevkalâde ağır hükümlerini hiçbir Alman haklı bulmadı. Özellikle sağcı partiler, antlaşmanın ağır şartlarının kabulünü sosyal demokratlara yüklüyor ve hızla gelişen ekonomik kriz sebebiyle taraftar buluyorlardı.

Savaşta sonra ekonomik buhranın kaygı verici noktalara varması, savaş tazminatı ödemelerindeki zorluklar Almanya'da gidişi günden güne daha da zorlaştırdı. Fransa'nın Ruhr bölgesini işgal etmesi (1923), Almanya'yı Versailles düzenini bozma yönünde cesaretlendirdi. Ebert'in ölümünden sonra cumhurbaşkanlığına Mareşal von Hindenburg'un getirilmesi (1925) Versailles düzenine yöneltilen eleştirileri daha da arttırdı. 1920'li yılların sonlarında görülen yüksek enflasyon toplumda bütün dengeleri altüst etti. Ekonomik durumun giderek kötüleşmesi, işsizliğin toplumu tehdit edecek sınırlara ulaşmasına yol açtı. Ülkede sosyal, ekonomik ve siyasî karışıklıkların yaşandığı bir ortamda, 1920 yılında kurulan ve kısa zamanda başarılar kazanarak halkı etrafında toplayan Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NAZI) iktidar oldu (1933) ve Almanya'da yeni bir dönem başladı. Nazi Partisi'nin ana hedefleri şunlardı: Versailles Barış Antlaşması'nın yok edilmesi, komünist düşmanlığı, Alman ırkının üstünlüğü ve yahudi aleyhtarlığı.

Hitler iktidarı ele geçirdikten sonra Nazi Partisi'nin ana hedeflerine ulaşmak için önce muhalefeti zecrî tedbirlerle ezecek ülkede tam bir diktatörlük kurdu. Sosyalist, komünist, Katolik ve yahudi yerli şiddetle susturdu ve karşı gelenleri ağır şekilde cezalandırdı. Kurduğu siyasî polis teşkilâtı ile toplumu denetimine aldı. Hindenburg'un ölümü üzerine dev-

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Kudüs'ü ziyaretî sırasında Zeytinadağı'ndaki Alman Kilisesi'ni (Erlöserkirche) açış merasimi (10 Ktp., Albüm, nr. 90652)

letin başına geçen Hitler (1934) bütün dizginleri ele alarak "Führer" oldu. Versailles'in Almanya'yı küçük düşürücü hükümlerinden kurtulmak için ülkesini hızla silâhlandırdı. Diplomatik alanda önemli başarılar kazandı. Mart 1936'da İtalyan diktatörü Mussolini ile bir ittifak yaparak Roma-Berlin Mihveri'ni oluşturdu ve ülkesini hızla savaşa sürükledi. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi (1935) üzerine Almanya, Versailles Barış Antlaşması'nın askerden arındırdığı Ren bölgesine, Milletler Cemiyeti'nin güvenliği sağlayamayacağını ileri sürerek asker soktu.

Versailles Barış Antlaşması'nın Almanya'ya getirdiği kısıtlamaları bir bir kıran Hitler, dış politika alanında bütün Almanlar'ı tek siyasi çatı altında toplamak (tek millet, tek devlet: ein Volk, ein Reich) ve Alman devletinin refahını en üste çıkarmak (hayat sahası-Lebensraum) amaçlarına yöneldi. Hitler'in Germen ırkının üstünlüğü şeklindeki ırkçı görüşleri yahudi düşmanlığıyla desteklenmiş ve halk katliamlarında kabul görmüştür. Saf Alman ırkı yaratmak amacıyla pek çok insan ya öldürüldü ya da yurttan sürüldü. 1938'e kadar Versailles'in Almanya'yı bağlayan hükümlerinin hepsini kırıp atan Hitler, "bir millet bir devlet" ilkesini gerçekleştirmek üzere Avusturya'yı ilhak ederek (12 Mart 1938) haritadan silindi. Ardından Çekoslovakya'ya yönelerek (15 Mart 1939) Südetler bölgesini işgal etti. Avrupa devletlerinin Hitler'in bu yayılcı ve bir oldu bittiye getirici politikası karşısında hareketsiz kalmaları, Almanya'nın hızla yeni maceralara atılmasına sebep oldu. Hitler'in 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesi ve Polonya'nın müttefiklerinin olaya fiilen el koymaları ile II. Dünya Savaşı başlamış oldu.

Almanya'nın Polonya işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı, Avrupa'da Hitler ordularının çok hızlı hareket ederek önemli başarılar kazanmalarıyla büyük bir tırmanış gösterdi. Norveç ve Danimarka Nisan 1940'ta; Hollanda, Belçika ve Fransa Mayıs-Haziran 1940'ta; Yugoslavya ve Yunanistan 1941'de Alman ordularınca işgal edildikten sonra Hitler 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne savaş ilân etti. Hitler'in Sovyetler'e karşı başlattığı savaş, hem kendisinin hem de Almanya'nın sonunu hazırladı. Stalingrad Savaşı'ndaki (Ocak 1943) başarısızlığı müttefik kuvvetlerin 6 Haziran 1944'te Normandia çıkarması takip edince Almanya müttefiklerin işgaline uğradı ve

Alman ordusu kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kaldı (7 Mayıs 1945).

Versailles Barış Antlaşması'nın bağlayıcı hükümleri sebebiyle Almanya'nın 1933 yılına kadar Avrupa ve dünya politikasında önemli bir rol oynayamaması Türk-Alman ilişkilerine de yansımıştır. Cumhuriyet döneminde Türk-Alman ilişkileri 1932 yılından sonra başladı. Hızla sanayileşen Almanya için Türkiye iyi bir pazar idiyse de Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın ekonomik etkisi altında bulunması, Türk-Alman ticarî ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak 1934'ten itibaren Alman firmaları Türkiye'ye kredi açarak Türk-Alman ticaretinin geliştirilmesine gayret ettiler. Almanya'da Naziler'in iktidara gelmeleri üzerine üniversitelerinden ayrılmak zorunda kalan bir grup bilim adamının, 1933 üniversite reformu sonunda kurulan İstanbul Üniversitesi'nde ihtiyaç duyulan öğretim üyesi açığını kapatmak üzere Türkiye'ye davet edilmeleri ve seksen beş kadar bilim adamının üniversitelerde istihdam edilmesi Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1936'dan başlayarak Almanya Türkiye üzerinde ekonomik hegemonya kurmaya yöneldi. Bu amaçla 1939'da Türkiye'ye 150 milyon marklık bir ticarî kredi verdi. 25 Temmuz 1938'de Berlin'de iki ülke arasında ticaret hacmini daha da arttırmak amacıyla yönelik bir ticaret antlaşması imzalandı. Türkiye, savaşa başladığında Almanya'dan endişe ediyor idiyse de bu ülke ile ticareti devam ettirdi. Almanya Türkiye'yi revizyonist ülkeler safına çekme teşebbüslerinde başarılı olamadı. Al-

manya'nın Balkanlar'ı ele geçirmesi Türkiye'de büyük bir endişe yarattıysa da iki ülke arasında bir saldırmazlık paktının imzalanması (18 Haziran 1941) ve Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş açması ile tehlike atlatıldı. Türkiye savaşta tarafsız kalmaya çalıştı. İngiltere'nin Türkiye'yi Almanya aleyhinde savaşa sokma gayretleri olumlu sonuç vermedi ve baskılar karşısında Almanya'ya krom ihracatını durdurmak zorunda kaldı (20 Nisan 1944). Yine İngiltere'nin baskısı ile Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kuruluş çalışmalarına katılabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilân etti. Fakat bunun fazla bir anlamı yoktu.

Kayıtsız şartsız teslim olmasından sonra Almanya önce müttefiklerin askerî işgaline uğradı ve ardından Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği temsilcilerinden oluşan bir Müttefik Denetim Komisyonu'nun yönetimine girdi. Yalta (4-11 Şubat 1945) ve Potsdam konferanslarında (17 Temmuz-1 Ağustos 1945) alınan kararlar doğrultusunda Almanya'nın doğu bölgesi Sovyetler Birliği'nin, kuzeybatısı İngiltere'nin, güneybatısı ise Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa'nın denetimine geçti. Berlin şehri ise ayrıca işgal bölgelerine ayrıldı. Almanya'nın geleceği ile ilgili ciddi kararların alındığı Potsdam Konferansı'nda Naziler'in cezalandırılması ve ülkeden temizlenmesi için Nürnberg Mahkemesi kuruldu, Almanya'nın silâhsızlandırılmasına karar verildi. Ayrıca eğitim sisteminin tamamen değiştirilmesi, halkın

XX. yüzyıl başlarında Berlin'de Osmanlı Kulübü Heyeti (Şehbâl, III, sy. 61, s. 255)

demokrasiye alıştırılması ve ülkenin bir federasyon şeklinde teşkilâtlandırılması kararlaştırıldı. Savaş tazminatı konusunda ısrarlı davranan Sovyetler Birliği kendi işgal bölgesindeki bütün sanayi tesislerini söküp ülkesine taşıdı. Potsdam Konferansı'nda Almanya'da demokratik bir siyasî rejimin kurulması kararı alınmışsa da müttefiklerin bunu farklı anlamaları, işgal bölgelerinin birleştirilerek yeni bir Almanya'nın kurulması amacıyla 1948'e kadar yapılan toplantılar olumlu sonuç vermedi. Mart 1948'de patlak veren Berlin buhranı tek Almanya'nın kurulması imkânının kalmadığını ortaya koyunca, Sovyetler Birliği'ne göre daha mutedil bir yol takip eden Batılı ülkelerin işgal bölgelerinin birleştirilmesiyle federal yapıda teşkilâtlandırılan Alman-

ya Federal Cumhuriyeti (23 Mayıs 1949), buna karşılık Sovyetler Birliği'nin işgal bölgesinde ise Alman Demokratik Cumhuriyeti (7 Ekim 1949) doğdu ve böylece Almanya ikiye bölünmüş oldu.

Almanya Federal Cumhuriyeti. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın işgali altında bulunan on bir eyaletin (länder) federal bir siyasî çatı altında teşkilâtlandırılması ile oluşan Almanya Federal Cumhuriyeti, merkeziyetçi yani ağır basan federal bir devlettir. Württemberg-Baden, Württemberg-Hohenzollern ve Baden eyaletlerinin 1951'de birleştirilerek Baden-Württemberg eyaletinin oluşturulmasıyla eyalet sayısı dokuza inmişse de Fransa'nın elindeki Saar bölgesinin 1957'de Federal Almanya'ya geri verilmesi ve Saarland adıyla eya-

let haline getirilmesiyle sayı ona yükselmiş bulunmaktadır. Günümüzde Federal Cumhuriyeti şu on eyalet oluşturmaktadır: Schleswig-Holstein, Bremen, Aşağı Saksonya, Hamburg, Rheinland - Pfalz, Hessen, Kuzey Ren - Vestfalya, Baden-Württemberg, Saarland ve Bavyera. 14 Ağustos 1949 tarihinde yapılan ilk Federal Meclis (Bundestag) seçimlerinde Hristiyan Demokrat Birliği'nin (Christlich-Demokratische Union) lideri Konrad Adenauer başbakan (federal şansölye), Hür Demokrat Parti'den (Freie Demokratische Partei) Theodor Heuss de ilk devlet başkanı seçildi ve böylece "restorasyon dönemi" başladı. Adenauer bölünmüş Almanya'yı birleştirmek istiyordu, fakat bunun o günün soğuk savaş şartlarında mümkün olmadığını kısa zamanda anladı ve Batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye çalıştı. Batı Almanya'nın kömür ve çelik endüstrisinin bulunduğu Ruhr bölgesi, savaş sanayii açısından fevkalâde önemli olması ve Alman tekellerinin parçalanması amacıyla milletler üstü nitelikte bir organ olan Ruhr idaresinin yönetimine verildi. 1952'de bu idarenin yerini Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu aldı ve Avrupa'da iktisadî bütünleşmenin ilk örneğini oluşturdu. Federal Cumhuriyet 1951'de Avrupa Konseyi'ne üye oldu. 5 Mayıs 1955'te müttefiklerle imzalanan Paris Antlaşması ile tam bağımsızlığa kavuşan Almanya Federal Cumhuriyeti, 9 Mayıs'ta, Batı ülkelerinin savunma ittifakı teşkilâtı olan NATO'ya alındı. Daha önce Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran ülkeler ekonomilerinin diğer alanlarında da bütünleşmeye gitmek amacıyla Roma Antlaşması'nı imzaladılar (25 Mart 1957). Federal Cumhuriyet Roma Antlaşması'nın imzalanmasında en aktif rolü oynadı ve bu antlaşmayla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu doğdu. Devlet başkanı Heuss'ün görev süresinin sona ermesi üzerine 1959'da Heinrich Lübke seçildi. Özellikle İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkileri geliştirmeye çalışan Federal Cumhuriyet ekonomik kalkınmaya büyük bir önem verdi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de yardımlarıyla bu alanda süratli bir gelişme gösterdi. Hızlı sanayileşme Almanya'nın refah düzeyini ve teknolojik kapasitesini yükseltti. Adenauer yönetimi döneminde dışarıdan gelen Alman mültecilerin iskânı en ciddi iç mesele olarak ortaya çıktıysa da bunların başarılı bir şekilde kuzey ve kuzey-batı eyaletlerinde yer-

1945'ten sonra ikiye bölünen Almanya

leştirilmeleri gerçekleştirildi. Ayrıca Nazi düşüncelerine karşı açılan savaşta da başarıya ulaşıldı.

Nisan 1958'de Sovyetler Birliği ve Fransa ile ticaret antlaşmaları imzalandı. Fakat bununla birlikte Sovyet lideri Kruşçev'in müttefik birliklerin altı ay içerisinde Berlin'den ayrılmasını istemesiyle patlak veren Berlin krizi, Doğu-Batı ilişkilerini sekteye uğrattı ve 1961'de Doğu Almanya tarafından Berlin Duvarı'nın inşa edilmesine kadar vardı. "Utanc Duvarı" olarak da anılan ve Berlin'i boydan boya ikiye ayıran Berlin Duvarı 1989 Kasımına kadar tam yirmi sekiz yıl kalmış ve Doğu'dan Batı'ya geçişleri engellemiştir. 1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasi isteğiyle başlayan hürriyetçi gösteriler karşısında Alman Demokratik Cumhuriyeti yöneticileri Berlin Duvarı'nı yıkmaya ve Batı'ya geçişleri serbest bırakmaya mecbur kalmışlardır.

1962'den itibaren Federal Cumhuriyet özellikle Fransa ile ilişkileri geliştirdi ve 22 Ocak 1962'de aralarında bir iş birliği anlaşması imzalandı, karşılıklı ziyaretler arttı, iki ülke arasındaki güven-sizlik havasının ortadan kaldırılmasına çalışıldı. 1963'te Adenauer şansölyelikten ayrılmak zorunda kalınca yerine Ludwig Erhard başbakan seçildi ve 1967 yılına kadar ülkeyi idare etti. Hür Demokratlar'ın koalisyonundan ayrılmaları ile doğan hükümet krizi Kurt Georg Kiesinger'in başbakanlığa seçilmesi ve Hristiyan Demokratlar'la Sosyal Demokratlar'ın koalisyon yapmaları ile giderildi. Erhard döneminde NATO ve AET içerisindeki anlaşmazlıkların halledilmesiyle uğraşılırken Kiesinger Doğu ile ilişkileri geliştirmeye gayret etti. 21 Ekim 1969'da yapılan seçimlerde Sosyal Demokrat Parti (Sozialdemokratische Partei) büyük başarı gösterdi ve Hür Demokratlar'ın desteğiyle koalisyon hükümeti kuruldu. Willy Brandt, Almanya'nın ilk sosyal demokrat başbakanı oldu. H. Lübke'nin devlet başkanlığından ayrılması üzerine Sosyal Demokrat Parti'den Gustav Heinemann'ın 1969'da devlet başkanlığına seçilmesiyle iktidar sosyal demokratlara geçti. Brandt, Polonya, Sovyetler Birliği, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Çekoslovakya ve diğer Doğu ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik bir politika (Ostpolitik) takip etti. Bonn ile Berlin'in yakınlaşmalarını sağladı. Polonya, Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği ile mevcut

sınırların tanınmasını öngören anlaşmalar imzaladı. 1973'te her iki Almanya'nın da Birleşmiş Milletler'e alınmasında etkili oldu. 1974 yılında bir casusluk olayı sebebiyle görevinden ayrılmak zorunda kalan Brandt yerini Helmut Schmidt'e bıraktı. Aynı yıl görev süresini dolduran Heinemann'ın yerine Walter Scheel devlet başkanlığına getirildi. Schmidt de Doğu ülkeleri, NATO, Fransa ve diğer ülkelerle ilişkileri geliştirmeye ve 1973 petrol krizi sebebiyle ülkesinde yaşanan ekonomik bunalımı daha az sıkıntılarla atlattı gayret etti. Devlet başkanı W. Scheel 1979'da görevini yeni seçilen Karl Carstens'e devretti. 1980'lerin başında ülkede giderek artan işsizlik ve ekonomik kriz iktidar partisini zor durumda bıraktı ve 1982 seçimleri sonunda Sosyal Demokratlar iktidarı kaybettiler. Schmidt yerini Hristiyan Demokrat Helmut Kohl'a bıraktı. Carstens'in görev süresinin dolması üzerine yerine 1983'te Richard von Weizsäcker devlet başkanlığına seçildi. Şansölye Kohl döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve NATO planlarına göre Almanya Federal Cumhuriyeti'ne nükleer silâhların yerleştirilmesi, kamuoyunun tepkisine rağmen gerçekleştirildi ve bu sebeple Sovyetler Birliği ve Doğu bloku ülkeleriyle ilişkilerde bir soğuma dönemine girildi. 1989 yılının sonlarına doğru Doğu Avrupa ülkelerinde ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde görülen hürriyetçi gösteriler ve serbestlik isteyen hareketler neticesinde bu ülkelere pek çok kişi Batı Almanya'ya geçti. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Doğu Almanya'da muhalefetin güçlenmesi, Batı'ya geçişlerin serbest bırakılması, iki Almanya'nın birleşmeleri meselesini gündeme getirdi. Federal Cumhuriyet yönetimi iki Almanya'nın birleştirilmesi hususunda halkın oyuna gitmeyi savunurken Demokratik Cumhuriyet yönetimi Almanya'nın bölünmüşlüğü'nün bir realite olduğunu ve kaldırılmasının imkânsızlığını ileri sürmektedirler. Batı Almanya, Doğu Avrupa'daki muhalif ve hürriyetçi akımların yanı sıra demokrasiye geçme yönünde politika takip eden hükümetleri de desteklemekte ve onlara yardım sağlamaktadır. Kohl yönetimi, artan işsizlik sebebiyle ülkesinde bulunan yabancıların geri gönderilmesini özendirmeye, dışarıdan kaçak işçilerin gelmesini önlemeye büyük titizlik göstermektedir. Yabancı işçilerin geri gönderilmesi politikasından en çok etkilenen,

bu ülkede bulunan yabancı işçiler içerisinde en büyük kitleyi oluşturan Türk işçileri olmuştur.

Almanya Federal Cumhuriyeti hızlı sanayileşme sebebiyle ortaya çıkan iş gücü açığını kapatmak için 1950'li yılların başında yabancı işçi alımına başlamıştı. Bu çerçevede 1957 yılında Türkiye'den Batı Almanya'ya işçi göçü başladı ve 1974 yılına kadar hızlı bir tempo göstererek devam etti. Bu ülkede bulunan Yunan, İspanyol, Yugoslav, İtalyan, Portekiz ve Türkler'den müteşekkil yabancılar içerisinde Türkler'in oranı üçte birer yakındır. 1974 yılında Federal Cumhuriyet işçi alımını durdurup geri dönüşü özendirmeye başladı ise de işçilerin ailelerini yanlarına aldirmaları sebebiyle ülkede yabancıların sayısı artış göstermiştir. Nitekim Türkler'in sayısı 1980'li yılların başlarında 1.5 milyona varmıştır. Türkiye ile Almanya Federal Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler çok yönlülük arz etmektedir. Bir yandan NATO, Avrupa Topluluğu, Avrupa Konseyi gibi milletlerarası kuruluşlar çerçevesinde siyasi ve askerî ilişkiler kurulmuşken diğer yandan ekonomik ve ticarî alandaki ikili ilişkiler ileri seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'nin ithalat ve ihracatında Batı Almanya birinci sırada yer almaktadır. 1986 yılında Türkiye'nin ithalatının % 16'sı bu ülkeden, ihracatının da % 19'u bu ülkeye yapılmıştır. NATO çerçevesinde işleyen askerî ilişkiler de önemli bir gelişme göstermiştir. Türk-Batı Alman ilişkilerinin gelişmesinde bu ülkede bulunan 1.5 milyon civarındaki Türk işçi kitlesinin önemli katkısı bulunmaktadır.

Alman Demokratik Cumhuriyeti. II. Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği tarafından işgal edilen Almanya'nın Doğu bölgesinde 7 Ekim 1949 tarihinde bağımsız bir devlet olarak doğdu. Daha önce burada 9 Haziran 1945'te Sovyet askerî idaresi kurulmuştu. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın işgali altında bulunan bölgelerin birleştirilmesiyle oluşan Almanya Federal Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak ilân edilmesi üzerine Sovyetler Birliği de kendi işgal bölgesinde Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni kurdu. Savaşın sona Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin kendine bağlı devletler oluşturarak güvenliğini temin etme amacına yönelik politikasının bir sonucu olarak doğan Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Wilhelm Pieck, devlet konseyi başkanı da Otto Grotewohl'dur.

Fakat yönetimde gerçek iktidar sahibi, Doğu Almanya'nın siyasî hayatında birinci güç olan Sosyalist Birlik Partisi (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands: SED) birinci sekreteri Walter Ulbricht idi. Almanya Federal Cumhuriyeti Batı blokunda yer alırken Alman Demokratik Cumhuriyeti Sovyet blokunda ve Varşova Pak-tı içerisinde yer almıştır (1956). Doğu Almanya'nın sosyalist ülkelerle ve özellikle de Sovyetler Birliği ile ilişkileri gelişmiştir. Doğu bloku içerisinde sanayi bakımından en gelişmiş ülke Doğu Almanya'dır. 1960'ta Cumhurbaşkanı Pieck ölünce yerine kimse seçilmedi ve bu makam lağvedildi. Aynı yıl Ulbricht parti birinci sekreterliğinin yanında devlet konseyi başkanlığına da getirildi. 1964'te devlet konseyi başkanlığına Willy Stoph seçildi. Stoph ve Brandt'ın başlattıkları görüşmeler sonunda iki Almanya arasında karşılıklı sınırların tanınmasını öngören bir antlaşma imzalandı (1972). Bir yıl sonra da ülke Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye oldu. 1971 yılında parti birinci sekreterliğine getirilen Erick Honecker, Stoph'un yerine 1976'da devlet konseyi başkanı seçildi. 1989 yılı sonlarına doğru başlayan demokrasi ve hürriyet yanlısı gösteriler sebebiyle Honecker görevden ayrılmak zorunda kaldı, aynı zamanda partiden de ihraç edildi. Yerine geçen Egon Krenz de kısa bir süre sonra (Aralık 1989) devlet konseyi başkanlığı ve parti birinci sekreterliği görevini bırakmak mecburiyetinde kaldı. 1990'ın başlarında Alman Demokratik Cumhuriyeti yönetime muhalif gösterilerin en yoğun şekilde sahnelendiği, iki Almanya'nın birleşmesi tartışmalarının yapıldığı istikrarsız bir ülke görünümünde idi. Yönetime karşı muhalif Yeni Forum'un düzenlediği hürriyetçi ve demokrasi yanlısı gösteriler karşısında komünist yöneticiler çok zor durumda kalmışlardır.

Doğu Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler çok geri düzeyde bulunmaktadır. Genelde Doğu-Batı çerçevesinde değerlendirilebilecek Türkiye-Doğu Almanya ilişkileri, ideolojik ve siyasî sistem farklılığının yanı sıra birbirine karşıt blok-ların bulunulması ve Türkiye'ye yönelik bazı ideolojik faaliyetlere izin verilmesi sebebiyle gelişmemiş durumdadır. Ticarî ilişkilerin yumuşama ve demokratikleşme ile birlikte ileride gelişme göstermesi beklenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri: Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943) (trc. Levent Konyar), İstanbul 1977 (SSCB Dış İşleri Bakanlığı arşiv bölümü yayınlarından); D. Trietsch, *Almanya ve İslâm*, İstanbul 1331; Ahmed Refik, *Prusya Nasıl Yükseldi*, İstanbul 1331; a.mlf., *Osmanlılar ve Büyük Fredrik (1133-1179)*, İstanbul 1333; Yusuf Akçuraoğlu, *Zamanımız Avrupa Siyasî Tarihi*, Ankara 1933, s. 44-47, 80-108, 191-214; Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih Dersleri 1789-1919*, Ankara 1961, s. 1-4, 42-66, 216-275, 334-337, 632-643; a.mlf., *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Ankara 1983, s. 19-29, 140-148, 153-160, 237-249, 256-261, 277-303, 361-415; J. Rovin, *Allemagne*, Paris 1975, s. 5-143; Ahmed Resmî Efendi'nin *Viğna ve Berlin Sefaretnâmeleri* (haz. Bedriye Atsız), İstanbul 1980, s. 37-79; Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, İstanbul 1981; a.mlf., *Büyük Friedrich ve Osmanlılar-XVIII. Yüzyılda Osmanlı Prusya Münasebetleri*, İstanbul 1985; a.mlf., "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *TD*, sy. 32 (1979), s. 481-494; Rifat Önsay, *Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)*, İstanbul 1982, s. 13-107; a.mlf., "19. Asrın İkinci Yarısından Alman İmparatorluğu'nun 1871'de Kuruluşuna Kadar Bavyera'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ticareti", *TTK Bildiriler*, II (1981), 1423-1427; L. Rathmann, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi* (haz. Ragıp Zarakolu), İstanbul 1982, s. 17-134; Mehmet Gönübol v.dğ., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1982, I, 120-123, 143-194, 544-545; Burhan Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, İstanbul 1983, s. 5-335; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983; Oral Sander, *Siyasî Tarih: Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar*, Ankara 1989, s. 4-9, 25-29, 35-36, 40-41, 90-129, 140-161, 171-175, 200-203, 248-253, 281-284; Selâhaddin Tansel, "Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı Prusya Münasebetleri Hakkında", *TTK Belleten*, X/37 (1946), s. 133-165; a.mlf., "Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", a.e., X/38 (1946), s. 271-292; F. Sauer, "Hammer-Purgstall" (trc. Serer Duru), a.e., XXXVI/141 (1972), s. 79-83; Selçuk Ünlü, "11.-18. Asırlarda Alman Edebiyatında Türk İmajının Değişmesi", *TDA*, sy. 15 (1981), s. 42-56; a.mlf., "19. Asır Alman Edebiyatında Türkiye", a.e., sy. 22 (1983), s. 143-151; Gültekin Emre, "300 Yıllık Geçmiş: Berlin'de Türkler", *TT*, sy. 46 (1987), s. 201-205; K. Schwarz, "15. ve 16. Yüzyılda Berlin Brandenburg ve Türkler" (trc. Erol Özbek), a.e., sy. 49 (1988), s. 24-29; a.mlf., "Brandenburg-Prusya'nın Türk ve Tatarlarla İlişkileri Üzerine" (trc. Erol Özbek), a.e., sy. 55 (1988), s. 23-31; a.mlf., "16. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu: Türkler" (trc. Hayati Boyacıoğlu), a.e., sy. 59 (1988), s. 9-13; Adnan Cemgil, "İlginç Bir Kitap [Berlin Bağdat]", a.e., sy. 59 (1988), s. 9-61; "Germany", *EAm*, XII, 505-546; "Germany", *EBR*, X, 284-344; "Almanya", *TA*, II, 161-174; "Allemagne", *EUn*, I, 698-761; "Almanya", *ABr*, I, 433-459; "Almanya", *ML*, I, 349-356; "Almanya", *Büyük Larousse*, I, 415-423.

DAVUT DURSUN

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Almanlar'ın İslâmîyet'le ilk teması, Alman İmparatoru Charlemagne ile Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid'in iyi niyet içerisinde karşılıklı elçi ve hediye göndermeleriyle başladı. Daha sonraki Alman imparatorlarından Büyük Otto (936-973), yine diplomatik ilişkiler içinde Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman'a bir papazı, halife de ona bir âlimi elçi gönderdi (956). Bu arada hristiyan rahiplerinin Arapça eserleri tercüme etmeye başlamalarıyla ilk ilmî ilişki de kurulmuş oldu. Almanlar'ın müslümanlar ve İslâmîyet'le daha yakın temasları II. Haçlı Seferi sırasında (1147-1149) meydana geldi. Kudüs'ten dönen hristiyanlar İslâm medeniyeti hakkında öğrendikleri ve gördükleri şeyleri toplumlarına aktarmaya başladılar. Doğu'dan gelen bu bilgiler, Almanlar arasında İslâm ve İslâm sanatına ilgi duyanların dikkatini çekti. Fakat genel olarak Almanlar'ın İslâmîyet'e ve müslümanlara karşı duydukları ilgi kilisenin etkisiyle düşmanca duygular çerçevesinde kalmış, ancak bu durum geç dönemlerde bazı Protestan imparatorların yumuşak tutumlarıyla değişebilmiştir. I. Friedrich Wilhelm zamanında (1713-1740) yirmi Türk askerinden meydana gelen seçme bir birliğin imparatorun hizmetine girmesi (1731), müslümanlarla ilişkilerin düzelmesinde ilk adımı teşkil etti. Bundan bir yıl sonra kral, Potsdam Garnizonu'nda bu askerler için bir de mescid düzenletti. Daha sonra Prusya ordusuna giren müslüman Tatar, Boşnak ve Arnavutlar süvari olarak hizmet gördüler. 1763 yılında Prusya sarayına tayin edilen ilk Osmanlı elçisi Ahmed Resmî Efendi ile Osmanlı-Alman diplomatik ilişkileri resmîyet kazandı. Bu gelişmeler, II. Friedrich (1740-1786) üzerinde papaya karşı müslümanların tarafını tutacak kadar etkili olmuştur. 1798'de, Osmanlı Devleti'nin Berlin büyükelçisi Aziz Efendi'nin vefatı üzerine, III. Friedrich Wilhelm'in (1797-1840) emriyle Berlin Tempelhofer Feldmark'ta bir müslüman mezarlığı kuruldu ve bu mezarlık 1866'da yeniden düzenlenerek ortasına bir de dergâh inşa edildi. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Türk kızı ile evlenen bir Alman prensi tarafından Heidelberg yakınlarında Schwetzingen'de bir cami yaptırıldı. Bu cami halen müze olarak kullanılmakta ve bayram namazlarında ibadete açılmaktadır. Halk arasında Türk Camii (Türkische Moschee) denilen ve çökmeye yüz tutmuş olan bir